

לכבוש את העולם

הלהקה התימנית עמקה-אושרת

מהם השינויים שחלו
במסורת המחול
התימני מאז שנותיה
הראשונות של מדינת
ישראל, כפי שהדבר
התבטא בלהקה,
המתמדה בפעולתה
במשך עשרות שנים

הממשיכים, על כך אין לשלומי תשובות. שאלה זו יש להפנות, לדעתו, לסוציולוגים, לאנתרופולוגים ולפולקלוריסטים.

השינוי הגיאוגרפי וההתרחקות מבחינת הזמן ממקורות המסורות העתיקות, כפי שנתקיימו בארץ המוצא, בתימן, יש להם השפעה רבה על התפתחות הפולקלור האתני של העדות בישראל.

ביסוד רוב מחקרי הפולקלור האתני מונחת התפיסה ש"האתניות" הינו מושג שאפשר להסתייע בו כדי לזהות קבוצות ולהבדיל ביניהן מבחינה תרבותית, תוך מעקב אחר כל שלב בתהליך השינוי.

הבה ניקח את תושבי עמקה כדוגמה להמחשת דבריו של ג'ורג'ס, ונתאר את השלבים השונים של תהליכי השינוי, שעברו על המהגרים התימנים שהתיישבו בעמקה, וכן ננסה לתאר את תהליכי השינוי שחלו בתרבותם הייחודית, באמצעות הפרפרטואר של להקת עמקה.

בראשית התהליך בשנות ה-50, היחסים בין הדור הראשון של המבוגרים שהתיישבו בעמקה, לבין החברה הקולטת בישראל, היו משיקים. למשל, הוריו של שלומי ציון שמרו על ייחודם התרבותי, והתרבות הישראלית עדיין לא הושפעה מתרבותה של העלייה התימנית הגדולה של שנות ה-50.

בהמשך התהליך, באמצע שנות ה-60, בדור השני, דורו של שלומי ציון, התחיל תהליך ההיטמעות וההתמזגות אשר הלך והעמיק.

עם הזמן, במהלך שנות ה-70 וה-80, הלכה קבוצת המהגרים, בני העדה התימנית, נטמעה והתמזגה בחברה הקולטת.

הצעירים בני הדור השני והצעירים יותר, בני הדור השלישי, סיגלו לעצמם לחלוטין את אורחות החיים הנהוגים בישראל. נוצר פרדוקס מסוים: מצד אחד, הסתגלו בני העדה התימנית לאורחות החיים הישראליים ומצד שני, במשך שנים, המשיכו לשמור על ייחודם התרבותי. הדבר התבטא בדרך בה נהגו לחוג את אירועי השמחה הקהילתיים והמשפחתיים, בעיקר את טקסי החתונה. אירועים אלה נערכו ברוח המסורת של בית אבא ובית סבא מתימן.

הלהקה מעמקה מציגה בתכניותיה את הפולקלור האתני של העדה התימנית בישראל, בראי תהליכי השינוי שעברו עליה.

פסטיבל "בואי תימן", שהתקיים בשנת 1973, היה הצגה מרהיבה של הפולקלור התימני-האתני, כפי שהוצג על ידי להקות דוגמת עמקה.

"...הבמאי בני פורת, הרכיב מהמופעים השונים הצגה מרהיבה סביב הנושא 'חיינו בתימן'. כך, למשל, הופיעה להקת אלישיב בקטע בשם 'היולדת', להקת מושב ירחיב ב'ברית מילה', להקת עמקה ב'שמחת חצר', להקת שער אפרים ב'השוואבות' [...] נושאים אחרים היו 'סריקת כלה', 'חינת החתן', 'מוצאי שבת', 'הכנת חתן וכלה', 'השושבינים', תמונות אשר הצטרפו לפסיפס פולקלורי מרשים אשר המחיש אספקטים שונים בחיי היהודים בתימן".

בעוד שבראשית שנות ה-70 הדגישה כל להקה פרק בפולקלור האתני של העדה, הרי שבעשור האחרון מתרכזת תכניתה של להקת עמקה בהצגת מסכת החתונה בלבד. בתכניתה מציגה הלהקה ריקודים שמקורם באזור אח'דוף, אזור מוצאם של רוב תושבי עמקה, וכן ריקודים מאזורים אחרים בתימן. אנו עדים לתהליך השינוי שחל בתרבות הייחודית של יוצאי חבל אח'דוף. לא עוד הסתגרות ב-'ד' אמות של האזור, כי אם הצגה של אזוריים שונים, כתוצאה של השפעות תרבותיות הדדיות שחלו בישראל. יש לשער, שהפולקלור האתני התימני,

שנות ה-70 בישרו את רנסנס התרבויות האתניות בישראל.

בשנות ה-50, ועד אמצע שנות ה-60, שלטה בישראל מדיניות "כור ההיתוך". מדיניות זו הטיפה להטמעת תרבות העדות בכלל, והפולקלור האתני בפרט, בתוך התרבות הישראלית השלטת. מדיניות זו נכשלה לחלוטין, ובשנות ה-70 היה הפלורליזם התרבותי למדיניות השלטת. מדיניות שהטיפה לשימור, להחיה ולטיפוח הפולקלור האתני בישראל, ובעקבותיה הוקם "המפעל לטיפוח ריקודי עדות".

"המפעל", על פי גורית, שם לו למטרה: "...איסוף ודוקומנטציה של אוצרות פולקלור עדותינו - במיוחד ריקודיהן - לשם שימורם וגניזתם כערך היסטורי... וכנסיון לשמור אותם בחיים, כלומר עידוד אנשי העדות, ובמיוחד הנוער, להמשיך לרקוד ריקודיהם המגוונים בשמחות ובחגים".

גורית קדמן הגיעה לעמקה בראשית שנת 1973 והתיישבה בבית משפחת שלומי. היא שהתה במקום כשבוע ימים ובפרק זמן זה למדה והשתתפה בטקסים ובחגיגות. היא דירבנה את תושבי עמקה, ובמיוחד את הצעירים, להתייחס לפולקלור שלהם כאל משהו מיוחד. "חייך הפולקלור" דבק בשלומי מאז ולא הירפה ממנו עד היום. הוא למד מגורית לכבד את מורשת אבותיו, שבראשית שנות ה-70 היתה זרה, עדיין, לחלק גדול של החברה הישראלית האשכנזית.

גורית קדמן יזמה את האירוע הפולקלורי הגדול "בואי תימן", שהתקיים בספטמבר 1973, בפארק הירקון בת"א. היא היתה מעוניינת שהתימנים מאזור אח'דוף שבתימן, היושבים בעמקה, יציגו את הפולקלור האתני של אזורם באותו פסטיבל.

הלהקה מעמקה מציגה בתוכניתה את הפולקלור האתני של העדה התימנית בראי תהליכי השינוי שעברו עליה

בעת היווסדה של הלהקה, היו כל חבורה רווקים/ות צעירים/ות. כיום כולם בעלי משפחות ויש ביניהם כבר שלוש סבתות. הלהקה היא קבוצה חברתית לכל דבר. חבריה מעורים היטב בחיי שני הישובים, עמקה ואושרת. הם נוהגים להתכנס בחגים ובשמחות לחוג יחד כל אירוע משפחתי וקהילתי.

כדי להכשיר דור המשך, הוקמו בשנה האחרונה שתי קבוצות נוספות. אחת של ילדים/ות בני 7-12, והשנייה של בני נוער, בגילאים 12-18. המטרה המוצהרת היא להמשיך לשמר ולטפח את הפולקלור האתני של בני העדה התימנית בעמקה.

מה יהיה ה"תוצר הפולקלורי" של הדורות

עם פת

מאת רותי אשכנזי

"תארו לכם, יצאנו לכבוש את אירופה עם 'פח' - ולא תאמינו, הצלחנו לעשות זאת!" משפט זה ביטא את הרגשתם הנפלאה של חברי הלהקה התימנית ממושב עמקה, לאחר הצלחתם בפסטיבל לידן, בהולנד, בשנת 1978. זו היתה גיחתם הראשונה לחו"ל.

עד היום הם הספיקו להשתתף ולהופיע בשמונה פסטיבלים בינלאומיים: בפורטוגל, באירלנד, בארגנטינה, בברזיל, בספרד, במקסיקו, בארה"ב ובצרפת.

הלהקה התימנית עמקה-אושרת היא סיפור הצלחה. סיפור הצלחה הקשור בסיפורו האישי של שלומי ציון, מנהל הלהקה, ובמושב עמקה.

הלהקה מעמקה לא יכולה היתה להצליח ללא אידיאולוגיה חברתית ששמה פלורליזם תרבותי, העומדת מאחורי שימור, טיפוח והחיה של הפולקלור האתני בישראל.

מושב עמקה שבגליל המערבי הוקם בראשית שנות ה-50. כיום מונה המושב 700 תושבים. בעת היווסדו הגיעו לעמקה, בעליית "מרבד הקסמים", 80 משפחות ראשונות, ובמשך הזמן ניתוספו עוד 40 משפחות, כולן יוצאות תימן.

שלומי ציון נולד בשנת 1950. אביו של ציון היה הטרקטוריסט הראשון במושב. רוב תושבי עמקה התפרנסו אז מרפתנות ומגידול ירקות. כאשר גדלו הבנים, יזם שלומי ציון את הקמתו של ישוב הבנים, אושרת, השוכן מרחק 10 דקות הליכה מיישוב-האם. אושרת מאוכלסת ב-50 משפחות בני העדה התימנית, דור שני ושלישי בארץ, ו-54 משפחות עולים מרוסיה, שאף זה עלו לישראל.

שלומי ציון הקים את ביתו באושרת. בשנת 1972, לאחר שהשתחרר מהצבא, היה עובד קהילתי במושב, ובתפקידו זה פעל להקמת הלהקה.

- רשימה ביבליוגרפית:
- (1) נעמי בהט-רצון / ד"ר אבנר בהט, "המוסיקה והמחול של יהודי תימן בישראל – מאה שנות עשייה ומחקר", סעי יונה – יהודי תימן בישראל. הוצאת עם עובד, 1983, ע' 438-415.
 - (2) רוברט א' ג'ורג'ס, "היבטי מחקר בפולקלור האתני", מתוך: מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי, בהוצאת מאגנס, י-ם, תשמ"ג, ע' 25-7.
 - (3) R.A Georges: "Research Perspectives in Ethnic Folklore Studies".
 - (4) ורדה צ'צ'יק, "פעמי מחול-פעמי גאולה". המפעל לטיפוח ריקודי עדות, ת"א, ינואר 1975.
 - (5) תמר וינטר (עורכת), ריקוד אתני בישראל, המפעל לטיפוח ריקודי עדות, ת"א, מאי 1977.
 - (6) המפעל לטיפוח ריקודי עדות, ת"א, 1976.
 - (7) שלוש תוכניות של להקת עמקה-אוסרת, 1978, 1982, 1992.
 - (8) ריקוד אתני בישראל, מאי 1977.

במסגרות של להקות פולקלור אתניות. נכון לומר, כי המחול המסורתי של קבוצות אתניות (יהודיות ולא יהודיות), ממשיך להתקיים בישראל של שנות ה-90, כחלק אינטגרלי בחיי משפחות וקהילות, ומשפיע על חיי התרבות בישראל.

כיצד ייראו הדברים בעתיד? קיימות אפשרויות התפתחות במספר כיוונים

כבר בשנות ה-50, אך בעיקר בשנות ה-60 וה-70, חדרו צעדים של המחול התימני אל מחול – העם הישראלי, יחד עם הלחנים התימניים. גם המחול וגם הלחן עברו תהליכי שינוי התואמים את טעמים של הדורות הצעירים והזמנים המשתנים.

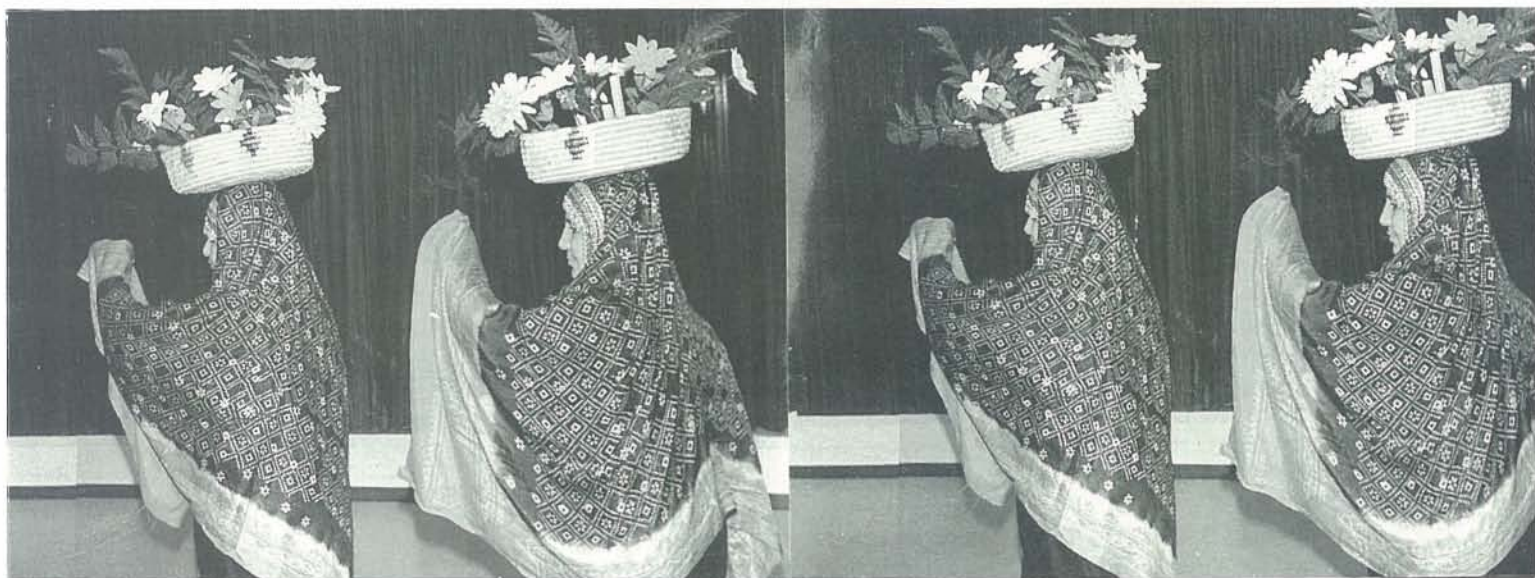
כיצד ייראו הדברים בעתיד? קיימות אפשרויות התפתחות במספר כיוונים.

האחד, המשך היטמעות והתמזגות של קבוצות המהגרים לשעבר בחברה הקולטת

אשר היה חשוף גם להשפעת עדות אחרות בעלות פולקלור ייחודי משלהן, הושפע ועבר תהליכי שינוי מגוונים נוספים.

הלהקה התימנית עמקה-אוסרת מציגה כיום מסכת של חתונה בתימן. החתונה בתימן נמשכה מספר ימים, והלהקה מעלה על הבמה שירים וריקודים אופייניים לימי החתונה:

- ◆ "זפה" לכלה ו"זפה" לחתן – תהלוכות חגיגיות, בהן מובילים את החתן ואת הכלה; התהלוכות מלוות בשירה ובריקודים.
- ◆ טקס ה"חינה" – לחתן ולכלה.
- ◆ טקס הייחוד – טקס מיוחד לאזור אח'דוף, המלווה בשיר הקורא לכלה לגלות את יופיה.
- ◆ שירת החתונה – שירי וריקודי נשים; שירי וריקודי גברים
- ריקודי הנשים מלווים בשירה הייחודית לנשים, המושרת בעגה ערבית-תימנית. נושאי השירים לקוחים מחיי היום-יום של האישה בתימן ודומים לנושאים המקובלים בחברה הסובבת, הלא יהודית.
- ריקודי הגברים נרקדים לחלק משירי ה"דיוואן". ריקודים אלה מוכרים בציבור הישראלי

להקת עמקה התימנית
The Amka Yemanite dance group

והיעלמותם של הסממנים התרבותיים – האתניים המאפיינים אותן; השני, המשך ההתמזגות, אבל חרף השינויים בצורות התרבות, יוסיפו הקבוצות האתניות להיות שונות מבחינה תרבותית, והתוצאה תהיה דומה למה שקורה היום, כלומר, החברה הישראלית תמשיך להיות חברה רב-גונית מבחינה תרבותית, מעין "פסיפס תרבותי", בלשונו של ג'ורג'ס, מה שאנו מכנים פלורליזם תרבותי.

יתרה מכך, המציאות הישראלית מוכיחה שצורות התרבות של הקבוצות האתניות משפיעות זו על זו וביחד משפיעות ויוצרות את התרבות הישראלית.

הלהקה התימנית עמקה-אוסרת, (יחד עם הזמרת עופרה חזה), ייצגו את מדינת ישראל בפסטיבל האמנויות באקדמיה למוסיקה בברוקלין, ניו-יורק, ארה"ב, בינואר 1992. בפני למעלה מ-2000 צופים נלהבים הם הציגו את הפולקלור האתני של העדה התימנית שהפך, במרוצת השנים, ליהלום שבכתר ה"פסיפס התרבותי" של העדות המרכיבות את הפולקלור הישראלי. ה"פח" התימני כבש את אירופה ואת אמריקה. אך בעיקר הוא כבש אותנו, הישראלים.

והשפיעו על המחול הישראלי.

הריקוד התימני, בעיקר ריקודי הגברים, הוא יחיד במינו ומרשים ביופיו ובעדינותו. זהו ריקוד פונקציונלי: רוקדים אותו במסגרת אירועים משפחתיים או דתיים, כחלק מהאירוע הכללי הוא ריקוד מצווה. הריקוד הוא קאמרי, שכן נהגו לרקוד במקומות סגורים. מספר הרקדנים מצומצם, צמד או שני צמדים. ליהודי תימן אין מוסיקה כלית והליווי למחול הם השירים עצמם וההתייפוף על תוף "פח". בישראל תווסף גם תוף הכד. הריקוד הוא בלתי נפרד מהשירה המלווה אותו, הלקוחה, רובה ככולה, מה"דיוואן", ספר שהוא קובץ שירים, רובם משל ר' שלום שבזי, גדול משוררי תימן.

נעמי בהט-רצון, חוקרת מחול של יהודי תימן, אומרת שאחד המאפיינים המרכזיים של הריקוד התימני הגברי הוא... שילוב של דגמי היסוד והאילתור: דגמי היסוד של צעדי הרגליים ידועים לכל רוקד ונלמדים תוך חיקוי והסתכלות – הריקוד מתחיל, תמיד, בתיאום צעדים – מן הפשוט, הידוע והבטוח אל תנועות יותר עשירות ומורכבות. תנועות הידיים, הראש והגב מאולטרות ומבוצעות בו זמנית עם צעדי הרגליים, וכל רקדן בוחר לעצמו כיצד לבצען ומתי.

יוצאי תימן בארץ המשיכו לשיר ולרקוד במסגרות משפחתיות וקהילתיות, וכן